

Соколов М.В.

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Харків, Україна

РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УСРР У 1920-1922 РОКАХ

Формування більшовицьких поглядів на проблему національного питання було нерозривно пов'язане з розвитком самої партії та її ідеологічної доктрини. Починаючи як політична сила, що на словах підтримувала право народів на самовизначення, більшовики на практиці дотримувалися іншої лінії – їхня головна мета полягала в збереженні єдності територій, які раніше входили до складу Російської імперії.

В офіційній риторикі партійне керівництво проголошувало принцип національного самовизначення, що включав можливість повного відокремлення та створення незалежних держав. Однак у реальній політиці цей принцип систематично ігнорувався або ж виконувався вибірково, залежно від політичних потреб. Основним завданням більшовиків було не допустити дезінтеграції територій, які вони прагнули втримати під своїм контролем, і забезпечити створення єдиної світової соціалістичної держави. Внаслідок цього національне питання фактично відходило на другий план, поступаючись місцем класовій боротьбі, яку більшовики вважали основним рушієм історичних процесів [2, с. 67].

Проте події, що розгорталися в Україні в період 1917-1920 років, показали більшовицькому керівництву, що нехтування національними прагненнями народів загрожує самому існуванню радянської влади. Українська революція, що стала однією з ключових подій у регіоні, спричинила гостре протистояння між більшовиками та місцевими національними силами, які прагнули незалежності або принаймні автономного розвитку. Активний опір, який чинили національні рухи, змусив радянське керівництво переглянути свою стратегію та підійти до вирішення національного питання більш гнучко.

Уже на початку 1920-х років партійне керівництво усвідомило необхідність коригування політики щодо національних республік. Відтак було запроваджено курс на «коренізацію» – кампанію, що передбачала підтримку місцевих мов, культури та кадрового просування представників корінних націй у радянських органах влади. Це дозволило більшовикам тимчасово зміцнити свій контроль, використовуючи національні еліти для просування соціалістичних ідей серед місцевого населення. Водночас форма проведення національної політики залишалася незмінною – вона мала на меті не реальну незалежність народів, а лише інструментальну інтеграцію у радянську систему.

Методи реалізації цієї політики суттєво варіювалися залежно від політичних і військових обставин. У випадку з Україною спочатку було здійснено спроби мирної кооптації місцевих політичних сил, але коли це не дало очікуваних результатів, було застосовано військову силу та репресивні

заходи. Подібний підхід спостерігався і в інших республіках, що увійшли до складу СРСР – кожна національна спільнота спочатку отримувала певні поступки, а згодом потрапляла під централізований контроль, що усував будь-яку можливість незалежного розвитку.

Таким чином, політика більшовиків у національному питанні була суперечливою: вона балансувала між декларацією самовизначення народів і фактичним прагненням до централізованого управління всіма територіями колишньої імперії. Це підхід дозволив більшовицькому керівництву утримати контроль над національними республіками у короткостроковій перспективі, проте заклав передумови для майбутніх конфліктів, що врешті-решт спричинили розпад Радянського Союзу.

Перша конституція УСРР, прийнята 10 березня 1919 р. III Всеукраїнським з'їздом Рад, декларувала рівноправність та вільний розвиток національних меншин республіки [1, с. 52]. Активізувалась діяльність більшовицьких організацій в цьому напрямку. Вже у 1919 р. тільки у складі міських та губернських організацій КП(б)У працювало майже 30 національних секцій. У травні-червні 1920 р. була проведена їх реорганізація. На основі діючих секцій було створено бюро. До кінця 1920 р. їх число зросло майже до 100 [2, с. 73]. Вони займалися різноманітною роботою: виданням літератури національними мовами, проведенням агітації, створенням шкіл і т. ін.

X РКП(б), який відбувся у березні 1921 р., обговоривши національне питання, прийняв резолюцію «Про чергові завдання партії в національному питанні». У ній відмічалось: «Для того, щоб допомогти трудовим масам невеликоруських народів наздогнати найбільш розвинену Центральну Росію, треба: а) створити та зміцнити у себе державність у формах, відповідних національно-побутовим умовам цих народів; б) розвинути та зміцнити у себе діючі на рідній мові суд, адміністрацію, органи господарства, органи влади з людей місцевих, знаючих побут та психологію місцевого населення... » [3, с. 603]. Перша Всеукраїнська нарада КП(б)У, яка проходила у травні 1921 р. у Харкові, розглядаючи національне питання, прийняла спеціальне рішення в якому підкреслювалось, що «всім працівникам, незалежно від національності», надаються рівні права та можливості для всебічного розвитку [4, с. 157].

Постановою Президії ВУЦВК від 13 квітня 1921 р. при Народному комісаріаті внутрішніх справ (НКВС) був створений спеціальний відділ у справах національних меншин [5, с. 98-100]. Йому були підпорядковані всі підвідділи, які були створені для роботи з національними групами.

В основному на початку 1920-х років робота серед національний носила культурно-просвітницький характер. Значна увага приділялася розвитку системи шкільної освіти. У рамках урядової політики, спрямованої на освітню підтримку національних меншин, ключовими завданнями стали розбудова мережі загальноосвітніх навчальних закладів, що відповідали етнокультурним потребам місцевих громад, а також створення ефективних управлінських структур для їхнього належного функціонування.

Важливим аспектом цієї політики було забезпечення життєздатності навчальних закладів через розробку методичних підходів до викладання, адаптацію навчальних програм відповідно до національних особливостей та потреб учнів, а також формування органів, які б координували освітній процес на місцях. Особлива увага приділялася підготовці кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних не лише навчати учнів, а й сприяти збереженню та розвитку національної культури, мови та традицій у межах загальноосвітньої системи.

Ці заходи мали на меті не лише покращення рівня освіти серед представників національних меншин, а й інтеграцію їх у загальну систему народної освіти, створюючи умови для гармонійного поєднання національної ідентичності з єдиною радянською освітньою моделлю.

Процес створення шкіл для національних меншин співпав з процесом формування схеми радянської освіти, що відбувалась шляхом докорінної реорганізації дореволюційної структури.

Існування мережі національних шкіл вимагало створення системи органів, що могли б ефективно керувати їх роботою. У відповідності з «Положенням про організацію справи освіти національних меншин, які населяють територію УРСР» (10 серпня 1922 р.) первинною ланкою в справі організації освіти національних меншин стало Центральне Національне бюро Наркомосу, яке у своїй роботі спиралось на відповідні національні губернські бюро, національні відділи при губсоцосі, губполітосвіти та губвидави [7, с. 94-99]. Бюро координувало діяльність чотирьох секцій: польської, латиської, татарської і єврейської. На початку 1922 р. було відкрито ще й німецька секція [6, с. 10]. На жаль, струнка організаційна структура керівництва органами народної освіти для національних меншин в більшості своїй так і не була впроваджена в життя. Попри це певні досягнення в галузі створення мережі освітніх закладів для національних меншин на початку 1920-х років були здійснені.

Таким чином, революційні події 1917-1920-х років в Україні змусили більшовицьке керівництво переглянути свої підходи до розв'язання національного питання та піти на певні кроки по задоволенню їх культурних запитів, в тому числі і в освіті.

Література:

1. Гончарова О. С. Етнонаціональна політика більшовиків у 1917-1921 роках та її реалізація на Харківщині. Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 травня 2021 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. С. 50-59.
2. Гончарова О. С. Історія України новітнього часу: Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків: Антикава, 2017. 332 с.
3. Десятый съезд РКП(б). Стенографический октет. М.: Политиздат, 1963. 867 с.

4.Комуністична партія України в резолюціях та рішеннях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК: в 2-х т. К.: Політвидав України, 1978. Т. 1. 1007 с.

5.Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів / Упорядники М. І. Панчук (керівник), С. С. Діброва, Ю. І. Зінченко, Ю. А. Левенець, С. П. Пишко, Л. П. Польовий, А. А. Соловйова, О. А. Спірін, Д. С. Щедріна. К.: Наукова думка, 1994. 560 с.

6.Німці в Україні в 20-30 рр. ХХ ст.: Зб. документів державних архівів України / Упорядники Яковлева Л. В., Чирко Б. В., Пишко С. П. К.: Інститут історії АН України, 1994. 244 с.

7.Положення про організацію справи освіти національних меншин, які населяють територію УРСР. 10 серпня 1022 р. Український історичний журнал. 1990. № 8. С. 94-99.